

הרב שמואל טל

הדרך לזכות לחיות בתורה עמל בתורה

דברי הושע ופירוש רש"י

נעיין בפסוק אחד מנבואת הושע, שיעניק לנו משמעות ותעצומות נפש ללימוד התורה הקדושה בשמחה וביגיעה. הנביא אומר (הושע י, יב):

זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד נירו לכם ניר ועת לדרוש את ה' עד יבוא וירה צדק לכם.

עד יבא וירה צדק לכם – כשתהיו יגיעים בה, הוא יבין אתכם להודיעכם צפונותיה בצדק (רש"י שם).

הנביא מזכיר פעולות מעבודת האדמה: זרעו, קצרו, נירו; ומסיים: ועת לדרוש את ה' עד יבוא וירה צדק לכם. רש"י מבאר שמדובר כאן על התורה הקדושה שנמשלה לשדה שיש לעובדו ביסודיות ובעמל, והתוצאה של זה היא שה' יתברך "יבין אתכם להודיעכם צפונותיה בצדק". כדי להבין מה משמעותם של דברים אלה ומהן 'צפונותיה' המתגלות ליגיעים בתורה, נעמוד על מהותו הפנימית של התהליך המתקיים כאשר אנחנו עוסקים בתורה ויגיעים בה.

תהליך הדדי בלימוד התורה

בלימוד התורה ישנו תהליך ש"נפש עמל עמלה לו" (משלי טז, כו; וראה סנהדרין צט, א-ב) – המציאות של התורה אינה סטטית ומאובנת, אלא מתרבה ומתפתחת. לימוד תורה אינו דומה לשאיבת מים או ללימוד כל מקצוע אחר, שבו הלומד לוקח אליו עוד ועוד מהמים או מהחכמה שבה הוא עוסק ותו לא. בלימוד התורה מתקיימת מציאות של פריון וריבוי שנגרמת מהלימוד, וכדברי חז"ל הממשילים גם הם את לימוד התורה לצמיחה חקלאית: "אי מה מסמר זה חסר ולא יתר אף דברי תורה חסירין ולא יתירין – תלמוד לומר 'נטועים' (קהלת יב, א); מה נטיעה זו פרה ורבה, אף דברי תורה פריין ורביין" (חגיגה ג, ב).

כשאדם זורע, הוא לא מפקיד את הזרע באדמה כדי לקחת את אותו זרע לאחר זמן. הוא זורע כדי שהזרע יצמח ויגדל ויתרבה. הנטיעה אינה נשארת באותו גודל

* ראש ישיבת תורת החיים.

אלא משתכללת ונעשית לאילן גדול, שממנו אפשר להצמיח נטיעות נוספות. הנביא מלמד אותנו שגם בלימוד התורה ישנה גדילה והתפתחות. ורש"י מבאר שכדי לזכות להתקיימות המציאות הזו בתורה, יש צורך לא רק לעסוק בתורה אלא להיות "יגעים בה", ואז זוכים להתגלות צפונות התורה.

הצפונות של התורה

בתורה ובמציאות בכלל יש חלק נגלה וחלק צפון-נסתר. לכל דבר במציאות, ובמיוחד לכל יהודי, ישנו ממד אלוקי אינסופי שמחיה אותו. המציאות שאנחנו פוגשים בחושים שלנו היא רק המציאות הגשמית המשתלשלת מהשורש הרוחני של אותו דבר. הכרה בכך היא אחד היסודות בגישה שלנו לכל המציאות שלנגד עינינו.

גם לתורה יש מציאות חיצונית-גלויה ומציאות פנימית-נסתרת. על ידי העיסוק ביגיעה במציאות הגלויה של התורה, זוכים לגילוי המציאות הנסתרת והצפונה שלה. כאשר האדם מוסר נפשו להתייגע בלימוד התורה, הוא זוכה לחידושי תורה. לומדי התורה לדורותיהם הרחיבו ופיתחו את התורה באופן בלתי נתפס! כשמסתכלים על הפסוקים שבתורה או אפילו המשניות, ומשווים אותם לכל מה שנכתב בעקבותיהם, נחשפת מציאות של ריבוי עצום, עשרת מונים ביחס למה שהייתה התורה בהתחלה. המעבר הזה מלימוד התורה גרידא לפיתוח והרחבה שלה, הוא הדבר שצומח מהזריעה שמתחוללת במפגש שלנו עם התורה, ודווקא כשהוא נעשה ביגיעה.

אך צפונות התורה אינן רק חידושי תורה במובן של פירושים ורעיונות חדשים. ודאי שחידושים אלה הם גילוי צפונות התורה, וכפי שהתבאר, אך משמעותו של גילוי צפונות התורה היא רחבה יותר מזה.

אנו זוכים לפגוש את ה' בעולם בשתי דרכים עיקריות: דרך המציאות ודרך התורה. ישנם גוונים וסוגים שונים של מפגשים: אינו דומה אדם שעובד את ה' מתוך שפע כלכלי לאדם שעובד את ה' מתוך דוחק, אינו דומה אדם שעובד את ה' בזקנותו לאדם שעובד את ה' בצעירותו, אינו דומה בריא לחולה, אינו דומה אברך לאיש עסקים, ועוד שלל גורמים שמגדירים את טיבו ואופיו של הקשר שלנו עם ה' יתברך. ה' מתגלה לנו בדרכים שונות, וכפי שאנו מזכירים ב'אנעים זמירות' שידיעתנו את ה' אינה עצמותית אלא דרך ההתגלות שלו בעולם: "אדמך אכנך ולא ידעתך", ולכן לפעמים אנו פוגשים אותו כאיש מלחמות ולפעמים כזקן ויושב בישיבה: "זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב" (שם, ע"פ חגיגה יד, א). כשם שבמציאות ישנם סוגים שונים של התגלות, כך בתורה ישנם סוגים שונים של מפגש עם ה' יתברך ועם גוונים וזוויות שונות של רצונו, ואופי המפגש מתחדש

בהתאם למקום הרוחני שהאדם נמצא בו. ככל שמרבים לעסוק בתורה ועמלים בהבנתה, זוכים להרחיב ולהעשיר את זוויות הקשר והמפגש שלנו עם ה' יתברך ועם נוכחותו בעולם.

לראות את ה' יתברך כאן ועכשיו

מסופר על ר' אשר פריינד זיע"א:

'מה ההבדל ביני לביניכם?' שאל אותנו פעם. 'גם אני נופל בדיוק כמוכם, עד הייאוש, עד השיברון. אבל יש לי מתנה מה' – באותה שניה שאני נופל, באותה שניה אני כבר מתרומם. באותו הרף עין אני כבר יוצא מזה' (ר' אשר מפי תלמידיו עמ' רצא).

כולם מאמינים בה', אך אצל התלמידים כשקורה משהו המחשבה הראשונה היא שנפגעת, והמחשבה השנייה היא המחשבה של האמונה. ואילו אצל ר' אשר המחשבה הראשונה היא מחשבה של אמונה. ר' אשר לא התרברב ח"ו. הוא רצה להסביר להם לאן הם צריכים לשאוף. כך הוא מיצה את ההבדל בינו ובינם והמחיש להם מהו היעד שאליו גם הם אמורים להגיע.

ההתייחסות הראשונה שלנו לכל אירוע שקורה, צריכה להיות עמידה לפני ה'. זו יכולה להיות עבודת חיים של שנים רבות – קודם כל לראות את ה', ורק אחר כך לחשוב מה אני רוצה לעשות – מתוך עמידה לפני ה'. השאלה אם זו מחשבה ראשונה או שנייה היא מהותית, זה לא רק עניין של זמן – האם רואים את ה' מיד או רק אחרי זמן מסוים. זהו הבדל מהותי בין הסתכלות ישירה אל ה' ובין ראיית המציאות כעומדת בפני עצמה שרק אחריה האדם נזכר בה'. ומשמעות גילוי ה' צפונות' היא שהאדם זוכה לעמוד כל הזמן מול המציאות הנסתרת של העולם – מול ה' יתברך. מהלך כזה משנה את החיים ומעניק מבט שונה לחלוטין על כל המציאות.

ניתן להמשיל זאת להבדל בין אדם שיש לו משקפיים עם מספר מתאים (או שאינו זקוק כלל למשקפיים) ובין אדם שיש לו משקפיים עם מספר לא מתאים – מי שיש לו משקפיים מתאימות רואה ישר את המציאות כפי שהיא, ואילו מי שיש לו מספר לא מתאים רואה מציאות מעוותת, ורק אחרי שהוא מתאמץ ומתרכז ומפרש את המראה הלא ברור שלפניו, הוא מצליח להבין מה לפניו. אלה מבטים שונים על אותה מציאות. וכשאדם דורש את ה' בתורתו, הוא זוכה להגיע למציאות המופלאה הזאת של עמידה לפני ה'.

את המציאות הזו אנו מוצאים אצל דוד המלך, שתגובתו הראשונית והמידית לקללת שמעי היא: "כי ה' אמר לו קלל את דוד ומי יאמר מדוע עשיתה כן" (שמואל ב' טז, י). דוד מסתכל על המציאות, וזה מה שהוא רואה: "ה' אמר לו קלל!" זו לא

רק אמירה שאם אעשה מה שצריך יהיה בסדר, אלא כבר התגובה הראשונית היא עמידה לפני ה'.¹ וכך הסברנו בעבר את הפסוק: "הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד" (ישעיה יב, ב) – הפסוק מלמד שיש דבר שהיה אפשר לפחד ממנו, אך אני לא רואה פחד, אלא רק רואה לפני את אל ישועתי – "הנה אל ישועתי", כאן ממש. הרי שלא מדובר רק על תגובה כזו או אחרת לאירוע שקורה, אלא על עצם מציאות החיים של האדם. אדם יכול לזכות לראות את ה' כל הזמן לנגד עיניו.

לימוד תורה לפני ה'

מבט כזה משנה את ההסתכלות גם על התורה. ככל שאנחנו יותר רואים את ה', זה ה'מספר' המדויק במשקפיים שלנו, וממילא גם הקליטה שלנו בתורה מקבלת ממד אחר לגמרי. זה לא רק שאנו לומדים תורה ויכולים לחדש בה הבנות וביאורים ולדמות מילתא למילתא וכדומה, אלא כבר לפני כל זה – הלימוד שלנו הוא דבקות בה'. אנו לומדים תורה מתוך תחושה תמידית ש"הנה ה' נצב עליו" (בראשית כח, יג).

דרשות חז"ל והצדיקים – זיווג עם ה' יתברך המביא לתולדות

בדרך זו יש להבין גם את נושא הדרשות שדרשו חז"ל והצדיקים לדורותיהם על פסוקי התנ"ך. במבט שטחי נראה לכאורה שבמקרים רבים אין כל קשר בין הפסוק ובין מה שדרשו ממנו. הדבר עשוי לעורר שאלה: מדוע חז"ל והצדיקים תלו את דבריהם בפסוקים? ומה משמעות הקשר לפסוק, אם מדובר על רעיונות שעומדים בפני עצמם ואינם פירושו של הפסוק?

הדברים מובנים לפי מה שהתבאר: עיסוק בתורה איננו לימוד גרידא. הוא מפגש רוחני – בין הנשמה הקדושה של כל אחד מאתנו ובין התורה הקדושה. כשהנשמה הקדושה פוגשת את התורה הקדושה – המפגש הזה מדליק אור רוחני. כמו שישנם חומרים שונים שכאשר הם נפגשים נדלקת איש או שנוצר ניצוץ חשמלי – כך המפגש בין הנשמה לתורה מדליק אור רוחני. ומהאור הזה נולדת הדרשה – לא בדרך שכלית-אנושית אלא בדרך נשמתית-אלוקית. ואל האור הזה אנחנו מתחברים כשאנחנו עוסקים בדרשות שדרשו חז"ל והצדיקים. המפגש הזה בין הנשמה לתורה מפיק מהתורה הארה חדשה – עוד לפני שהיא מעובדת לדרשה או לחידושי תורה אחרים. עוד לפני שמדובר ברעיון שאפשר לכתוב או לומר בשיעור. ההארה הזאת, היא עצמה גילוי צפונותיה של התורה.

1. ויעוין עוד בהנהגתו של דוד בזמן זה בטל חיים (תהילים ח"א עמ' פג ואילך).

כדי להגיע אל ההארה הזאת צריך להתייגע בתורה. כל לימוד תורה ביגיעה מחזק ומשריש באדם את הביטול לה' ובכך מספק את הבסיס לזיווג זה בין הנשמה שלנו לתורה הקדושה, ולכל התולדות הברוכות הנפעלות ממנו. עבודת האדמה נעשית ביגיעה: הזריעה, החריש והקצירה; וכך גם בלימוד התורה – כשאדם יושב בסדר צהרים ולומד עוד שורה גמרא עם רש"י, והוא עייף, בא לו כבר לסגור, אבל הוא ממשיך ללמוד במאמץ – בכך הוא מטעין את הבטרייה שלו ומאיר את האור, ולפעמים זה אף יבוא לידי ביטוי בחידושי תורה. ככל שאנחנו עמלים ומתייגעים בתורה יותר, כך אנחנו מחזקים את כוחם של החיישנים הנשמתיים שלנו לקלוט את התורה ולהאיר בעולם את האור שלה. ולא מדובר על תיאוריות בלבד, אלא על מציאות הניכרת לעינינו. כולנו מכירים את המציאות שכאשר אדם מתבטל מן התורה לכמה ימים, החיישנים שלו לא עובדים. החיות שלו פחותה.

ר' משה מרדכי מלעלוב זיע"א היה רואה אדם ומזהה אם הוא למד באותו יום דף גמרא או לא. ישנם סיפורים רבים סביב עניין זה: אנשים ידעו שאין מה להגיע אליו ליחידות וכדומה אם לא למדת דף גמרא באותו יום (ראה בספר משה איש האלוקים ח"ב עמ' עז וסביבתו). יש צדיקים שמסוגלים לראות את גודל ההארה הנשמטית של האדם, את מצב ה'בטרייה' הרוחנית שלו – אצל מי 'הסוללה חלשה', אצל מי 'הסוללה עומדת להיגמר'.

אנחנו צריכים להבין ש"זרעו לכם לצדקה", ו"נירו לכם ניר", ואז נזכה שה' יודיע לנו את צפונות התורה בצדק.

* *

ה' מלמד אותנו תורה

ישנו עניין נוסף בבניין היחס שלנו ללימוד התורה, שעמדו עליו גם הב"ח וגם הט"ז חתנו: הלשון שבה אנו מברכים את ברכות התורה היא לשון הווה – בין אם בנוסח 'נותן התורה', ובין אם בנוסח 'המלמד תורה לעמו ישראל'. יש ב"ח מופלא מאוד (או"ח סי' מו אות ב) שעסקנו בו בעבר, וכדאי לחזור עליו מדי פעם, שמבאר שמה שלא בירכו בתורה תחילה – היינו שלא התחברו להשראת השכינה שישנה בלימוד התורה.

ישנו דיבור נוסף של הב"ח בעניין זה:

ברכת התורה שאנו מברכים בכל יום אנו חותמין ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל, וברוך אתה ה' נותן התורה; **דבכל עת ובכל שעה מלמד אותנו דעה ובינה**

והשכל בחכמת התורה, והשכינה יושבת כנגדו ומחכמת ומלמדת אותו חכמת התורה, כדאיתא בתנא דבי אליהו (רבה פי"ח²) (ב"ח או"ח סי' רצד אות א).

הברכה אינה רק על כך שה' נתן לנו את התורה בעבר, ועכשיו אנחנו לומדים אותה מהספרים או מרבותינו. הברכה היא על כך שה' יתברך מלמד אותנו עכשיו את התורה! זהו גם הביאור למה שאמרו חז"ל: "אשר אנכי מצוך היום. שיהו בכל יום ויום כמו חדשים בעיניך כאלו קבלתם היום מהר סיני" (פסיקתא זוטרתיא דברים ו, ה). ברור שחז"ל לא מתכוונים שנדמיין שדברים ישנים הם בעצם חדשים, ונרמה את עצמנו ח"ו. הפשט של הדברים הוא שבכל יום ויום אנחנו זוכים לקבל מאת ה' את התורה.

אדם צריך לדעת שמי שמלמד אותו הוא ה' יתברך. לפעמים לא רואים את זה ולפעמים אפשר לראות את זה: אדם רואה שנפל לו איזה רעיון נפלא, איזה קישור מדהים בין דברים. מאיפה הדבר הזה? הקב"ה מלמד אותנו תורה, שכינה יושבת כנגדו ומחכמת ומלמד אותו חכמת התורה. וזו הסיבה שמברכים את ברכות התורה בלשון הווה.

במקום אחר (או"ח סי' מז אות ד) אומר הב"ח שהקב"ה "עוזר ותומך לכל העוסק בתורה ומלמד אותו להבינה על בוריה", ומסביר שלכן אנחנו מברכים והערב נא. זהו עניין נוסף: ה' יתברך עוזר ותומך לכל העוסק בתורה, ומלמד אותו להבינה על בוריה. ה' לא רק מוסר את השיעור, אלא גם עוזר ותומך בנו שנזכה להבין אותו. ולכן הבקשה שהלימוד יערב לנו מופנית אל המגיד שיעור שלנו - ה' יתברך!

הט"ז חתנו משלים את הדברים:

שתקנו לחתום נותן התורה שיש במשמעותו לשון הוה, ולא נתן בלשון עבר, אלא הכוונה שהוא יתברך נותן לנו תמיד בכל יום תורתו, דהיינו שאנו עוסקים בה וממציא לנו הוא יתברך בה טעמים חדשים, וכמ"ש על 'דדיה ירווך בכל עת' (משלי ה, יט): מה התנוק הזה כו' (עירובין נד ע"ב³) (או"ח סי' מז סק"ה).

ניתן לראות איך שאותו פסוק או אותה מימרה בגמרא זוכים לפירושים רבים מספור. ננסה לחשוב כמה רעיונות נאמרו רק על הפרשיה הראשונה מפרשת

2. "כך תלמידי חכמים דומין בעולם הזה בדברי תורה, כיון שקראו את המקרא ושנו את המשנה ומתק עליהם, הקדוש ברוך הוא מרחם עליהם ונותן בהם חכמה ובינה ודיעה והשכל ומעשים טובים ותלמוד תורה".

3. "דדיה ירווך בכל עת" - למה נמשלו דברי תורה כדד? מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב - אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן, מוצא בהן טעם".

השבוע – פרשת שופטים. אם ינסו לאסוף את כל מה שנאמר רק על הפרשיה הראשונה – שתי נשים, בן סורר ומורה וכו' – יתקבלו אינספור רעיונות וחידושים ומוסרי השכל רק מפרשה קטנה זו. אין לתופעה זו אח ורע בשום אומה ולשון. אצלם יש מעט מאוד פירושים על כל דבר, אין מציאות של פיריון וזיווג מוליד כפי שיש אצלנו בתורה הקדושה. וכדברי הט"ז: "וממציא לנו הוא יתברך בה טעמים חדשים". ה' יתברך מלמד אותנו תורה, והוא מנביע בנו כל העת טעמים חדשים והבנות חדשות.

משמעות הדברים היא שעלינו להבין שישנה התרחשות שלמה שמתחוללת כאשר אנחנו עוסקים בתורה. העיסוק בתורה הוא מאורע, מפגש בינינו ובין ה' יתברך, שיח משותף והדדי – אנחנו לומדים לפניו והוא מלמד אותנו ומנחיל לנו את התורה ואת חידושיה. פעמים רבות דיברנו על הקרבה המיוחדת לה' יתברך שנוצרת כשאנחנו עוסקים בתורתו, וכעת אנו עוסקים בנדבך נוסף – שה' יתברך מעניק לנו עוד ועוד רעיונות וחידושים בתורה. כשזוכים לגשת ללימוד התורה מתוך מבט כזה חשים שהתורה אינה רק דבר שניתן פעם ואנו עוסקים בו כעת, אלא זו מציאות שמחברת את האדם אל ה' יתברך – אל המעבר – אל הצפונות, ומתוך כך מורידה לעולם ממדים חדשים בהבנת התורה.

בכוחנו למלא את התורה!

משה רבינו אומר על התורה: "כי לא דבר רק הוא מכם" (דברים לב, מז), ועל כך דרשו חז"ל: "דאמר רבי מנא כי לא דבר רק הוא מכם ואם הוא רק מכם הוא למה שאין אתם יגיעין בתורה" (ירושלמי פאה א, א). הדברים רק נראים לנו ריקים בגלל חוסר יגיעתנו שמייצר אצלנו ראייה מעוותת, ואם נתייגע בהם נזכה לתקן את הראייה שלנו ולהבין את עומקם ומשמעותם. על גבי דרשת חז"ל זו, מוסיף השפת אמת ואומר:

בפסוק שימו לבבכם כו' כי לא דבר רק הוא מכם דרשו חז"ל אם רק הוא מכם שאין אתם יגיעים בה כו'. ודברים הללו צריכין לעורר לב האדם בהיות נאמר רק הוא מכם שבכח בני ישראל ביגיעתם בתורה למלאות הדברים. כי התורה אין לה סוף, וכפי יגיעת בני ישראל בתורה כך מתחדשין הדברים ומתמלאים. וזה כח תורה שבעל פה, שנאמר: וחיי עולם נטע בתוכנו (האזינו תרמ"א).

השפת אמת מוסיף ומבאר שבכוחנו לא רק להבין את הדברים, אלא גם "למלאות הדברים"! איננו רק בתפקיד סביל של קבלת והבנת דברי התורה, אלא גם בתפקיד פעיל של השפעה אל התורה והחייאת דברי התורה! כשאנחנו מתייגעים בתורה,

לא רק שאנחנו זוכים להבין, אלא "מתחדשין הדברים ומתמלאים" – התורה מתרבה ומתפתחת. וכשאיננו יגעים בה ח"ו – היא באמת ריקה וחסרה.

הפתרון לחוסר חיות – יגיעה בתורה

לכל אחד מאתנו יש אפשרות שהתורה שלו תהיה ריקה – לא מחיה אותנו, לא משמחת אותנו, לא מקדמת אותנו. הוא לומד תורה ומרגיש אדיש ללימוד, ולא חווה אור וכוח רוחני שננסך בו. פעמים רבות שומעים אנשים אומרים 'התורה לא מחיה אותי', 'אני לא מתחבר ללימוד'. אפשר לטעות ולחשוב שזה נובע מכל מיני סיבות אחרות, אבל השפת אמת מלמד אותנו שהחיות והרעננות של התורה תלויה בעמל שלנו, ובכוחנו להפוך ביגיעתנו את לימוד התורה מ'ריק' למלא ומחיה. "אם יאמר לך אדם: יגעתני ולא מצאתי – אל תאמן, לא יגעתני ומצאתי – אל תאמן, יגעתני ומצאתי – תאמן. הני מילי בדברי תורה. אבל במשא ומתן – סייעתא הוא מן שמיא" (מגילה ו, ב). הקניין בדברי תורה נעשה רק באמצעות יגיעה. פעמים רבות אדם מרגיש חוסר חיות בלימוד, ואז אין לו חשק להתייגע, וממילא התורה עוד יותר רחוקה ממנו ו'ריקה' עבורו, עד שהוא מתייאש לגמרי. עלינו לדעת שאם אנחנו מרגישים 'ריק' בתורה, זה סימן שעלינו להתייגע בה ולהתמסר אליה בכל כוחנו, וכך נזכה לדבוק בה ולקבל ממנה שמחה, חיות, כוח ותעצומות נפש.

נתחזק בהכרה בכך שה' יתברך הוא "נותן התורה", הוא "המלמד תורה לעמו ישראל" והוא רוצה "להודיעכם צפונותיה בצדק". התפקיד שלנו הוא להיות יגעים בה מתוך ידיעה לפני מי אנחנו יגעים וממי אנו לומדים, ואז התורה תאיר לנו, תחדש אותנו ותתחדש אתנו.